

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ ЯК ФАКТОР РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

*В. Ф. Грищенко, к.е.н., доцент,
С. І. Котенко, студент групи М-11/1у
Сумський державний університет*

У роботі проаналізовано вплив експортно-імпортних операцій на довкілля. Запропоновано авторський підхід до визначення економічної сутності поняття «екологізація експортно-імпортних операцій» та розроблено рекомендації щодо її здійснення. Ключові слова: експорт, імпорт, регіон, довкілля, еколого-економічна безпека, експортно-імпортні операції, міжнародні економічні відносини.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що у сучасних умовах господарювання детального вивчення потребує регулювання міжнародних економічних відносин України з урахуванням екологічного фактора (насамперед міжнародної торгівлі). Це відіграє винятково важливу роль у реформуванні та підвищенні ефективності використання сучасної системи господарювання України, коли в умовах інтернаціоналізації комерційно господарської діяльності підприємств, виникає необхідність розробки дієвого механізму регулювання міжнародної торгівлі України з урахуванням екологічного фактора.

У відкритій економічній системі незалежно від того, якою кількістю природних ресурсів володіє країна, і незалежно від того, які заходи застосовуються для захисту навколишнього середовища, все одно при виробництві та споживанні товарів і послуг буде порушуватись екологічна рівновага, тим самим піддаючи небезпеці здоров'я людей, їх життя і життя майбутніх поколінь.

В умовах інтенсифікації міжнародних економічних відносин різко зростає небезпека виникнення значних техногенних аварій і екологічних катастроф, що пов'язане з колосальним зношенням промислового, транспортного та очисного устаткування. Техногенний, природоємний тип експортно-імпортних операцій у перспективі є кризовим не тільки у зв'язку з екологічними і економічними обмеженнями, але і через чисто соціальні причини. Серед них на першому місці - погіршення в глобальних масштабах здоров'я населення та різке скорочення тривалості життя.

Існування еколого-економічних обмежень на шляху техногенного розвитку експортно-імпортних операцій української економіки в цілому вимагає пошуку шляхів зміни існуючого типу розвитку, екологізації експортно-імпортних операцій, переходу до збалансованого типу розвитку економічної системи.

На нашу думку, в сучасних умовах господарювання необхідно використовувати макроекономічний підхід, у рамках якого необхідно досліджувати все народне господарство з позицій екологізації експортно-імпортних операцій та зниження антропогенного навантаження на навколишнє середовище.

При цьому під екологізацією експортно-імпортних операцій розуміється процес цілеспрямованих перетворень у системі зовнішньоекономічних відносин, що забезпечують зменшення антропогенного навантаження та підтримку екологічної рівноваги в регіоні.

На сучасному етапі розвитку експортно-імпортних операцій можливе значне зменшення антропогенного навантаження на природне середовище в результаті зміни експортно-імпортової політики, зниження природоємності експорту. Перш за все це стосується експортно-імпортової політики в області сільськогосподарської продукції, продукції добувної, хімічної, машинобудівної промисловості та деяких інших видів економічної діяльності.

При цьому потребу екологізації експортно-імпортних операцій слід розглядати як інтегральну вимогу людського співтовариства.

Вплив експортно-імпортних операцій на довкілля є багаторівневим процесом і має досить складну структуру, що відображає ступінь розвитку як продуктивних сил суспільства,

так і економічних відносин. Вплив експортно-імпортних операцій на довкілля здійснюється завдяки цілій сукупності зв'язків і відносин, що виникають між суб'єктивними і об'єктивними елементами. Еколого-економічні системи можуть мати речовинно-енергетичні, матеріально-технічні, економічні та інституційні зв'язки і відносини. На нашу думку, такі зв'язки можуть виникати лише в економічній системі і недостатньо повно відображають її єдність з навколишнім середовищем. Функціонування еколого-економічної системи неможливе без такого виду зв'язків, що діє за схемою «економіка – природа». Подібний вид зв'язків може характеризуватися як еколого-економічні зв'язки (рис. 1).

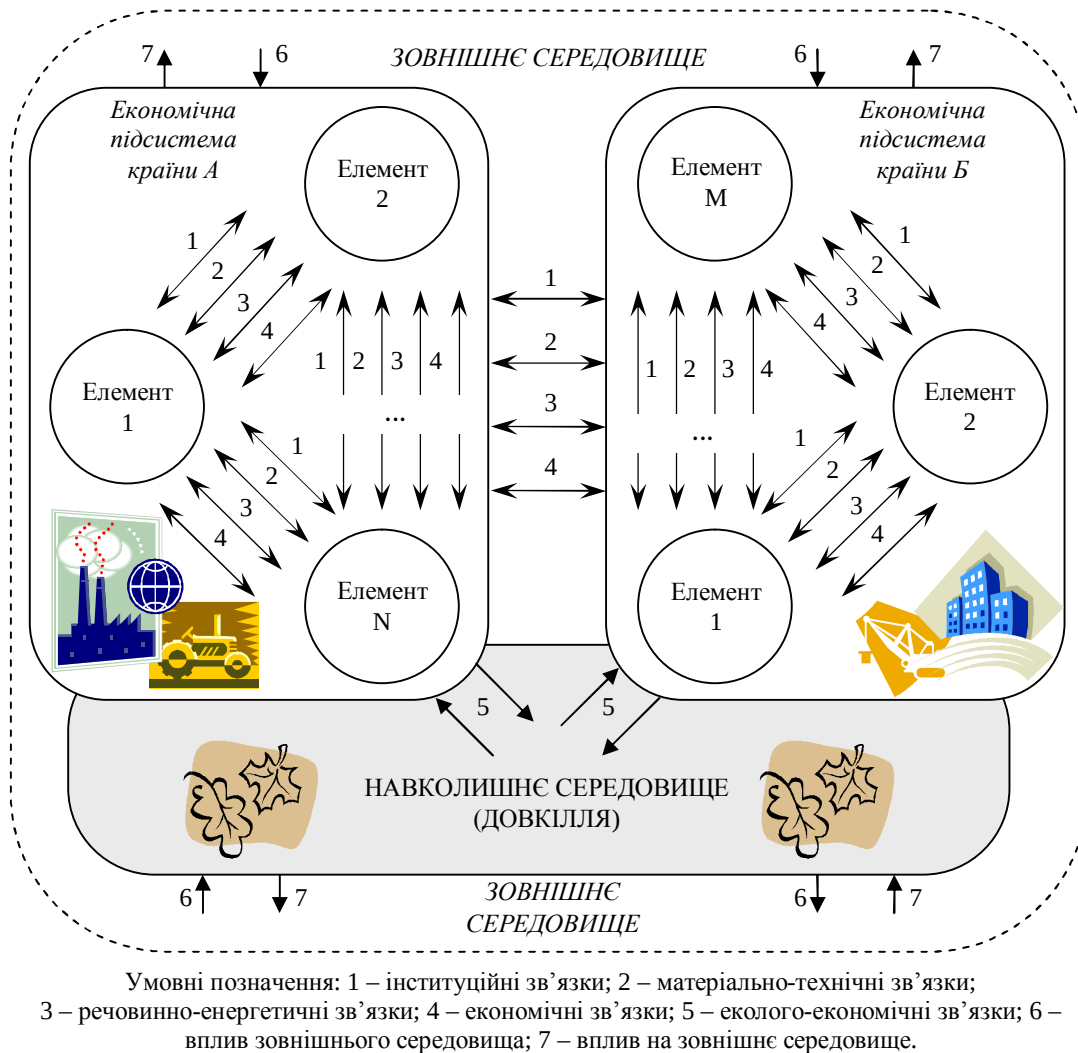

Рис. 1 Еколого-економічні взаємозв'язки основних елементів економіки та довкілля

Наявність таких зв'язків обумовлена тим, що експортно-імпортні операції є частиною єдиної еколого-економічної системи і можуть здійснюватися лише у взаємодії з навколишнім середовищем. Еколого-економічні зв'язки дозволяють економічній підсистемі здійснювати речовинно-енергетичний обмін з навколишнім середовищем, використовувати природні процеси в економічній діяльності, необхідній як для існування та розвитку людини, так і для відтворення природи, визначаючи динамічний, але не завжди збалансований розвиток еколого-економічної системи.

Саме еколого-економічні зв'язки забезпечують єдність довкілля і економічної складової єдиної еколого-економічної системи. За допомогою таких зв'язків на природу з боку економіки в процесі здійснення експортно-імпортних операцій здійснюється як позитивний, так і негативний вплив.

Вплив експортно-імпортних операцій на довкілля проявляється в першу чергу на регіональному рівні. Тому саме на регіональному рівні необхідно усувати еколого-економічні суперечності у сфері здійснення експортно-імпортних операцій, що виникають між інтересами споживачів і виробників товарів та послуг, з одного боку, і територіальними природними комплексами – з іншого. З метою екологізації експортно-імпортних операцій необхідно створити принципово нову організаційно-економічну систему територіального управління експортно-імпортними операціями, що забезпечує екологічно збалансований соціально-економічний розвиток регіону відповідно до загальновизнаної концепції сталого економічного розвитку суспільства.

У свою чергу, Н. Моїсєєв [12, с. 179-200] у своїх дослідженнях розглядає еколого-економічну систему як обмежену певною територією частину ноосфери, в якій природні, соціальні і виробничі структури і процеси пов'язані між собою взаємодіючими потоками речовини, енергії і інформації. Так, Ю. Одум [13, с. 24] визначає еколого-економічну систему як певне поєднання спільно функціонуючих екологічної і економічної систем, що володіє емерджентними властивостями, що не зводяться до суми властивостей їх окремих елементів. У праці [146, с. 304] наголошується, що екологічна підсистема є певною сукупністю живих організмів, що взаємодіють один з одним і місцем свого існування. У свою чергу, економічна підсистема розглядається як організована сукупність продуктивних сил, яка перетворює вхідні матеріальні і енергетичні потоки природних ресурсів у вихідні матеріально-енергетичні потоки засобів виробництва і предметів споживання. Відзначається, що матеріальні та енергетичні елементи екологічної підсистеми використовуються як виробничі ресурси економічної системи, в той же час існують постійні зворотні енергетичні та матеріальні потоки з економічної системи в навколишнє середовище.

М. Т. Мелешкін [11, с. 37] зазначає, що інтенсивна взаємодія і взаємопроникнення економіки і екології призводить до їх зрощення в єдину еколого-економічну систему та породжує комплексні системні зміни стану як економіки, так і навколишнього середовища.

Е. П. Ушаков [15] вважає, що для екологічно збалансованого розвитку еколого-економічної системи будь-якого регіону необхідно досліджувати основні матеріально-енергетичні та інформаційні потоки, що виникають при функціонуванні такої системи та є результатом взаємодії її економічної та екологічної підсистем.

Можливість екологічно збалансованого розвитку експортно-імпортних операцій будь-якого регіону за рахунок відповідних природних ресурсів може ґрунтуватися на принципах, розроблених В. Я. Шевчуком [16]: 1) встановлення меж і стандартів використання природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища; 2) визначення вартісної оцінки природних ресурсів з урахуванням екологічних витрат; 3) забезпечення ефективності використання економічною системою кожної одиниці природних ресурсів; 4) усвідомлення суспільної відповідальності за формування і здійснення екологічної політики; 5) гарантування відвертості еколого-економічної інформації.

У праці [1, с. 175] стверджується, що формування стратегії подальшого економічного розвитку суспільства має антропоцентричний характер. Наголошується, що природне середовище не є рівнозначним елементом еколого-економічної системи, а лише засобом забезпечення благополуччя для нинішніх і майбутніх поколінь.

У цьому контексті збалансований розвиток суспільства сприймається авторами праці [10, с.111] як такий розвиток, при якому задоволення потреб здійснюється у рамках збереження динамічної рівноваги між всіма компонентами еколого-економічної системи з раціональним використанням і відтворенням природних ресурсів за умови широкого залучення до господарської діяльності відходів виробництва і споживання, що припускає досягнення узгодженого розвитку всіх без винятку елементів еколого-економічної системи. Це передбачає необхідність переходу до раціональних екологічно обумовлених потреб при здійсненні експортно-імпортних операцій.

Необхідність трансформації економічної підсистеми, у т. ч. експортно-імпортних операцій у напрямі її екологізації, підтримується багатьма авторами. Так, наприклад,

П.В. Касьянов [7] відзначає, що загальним напрямом діяльності щодо вирішення екологічних проблем є усунення суперечностей між екологічною і економічною підсистемами шляхом повернення економічній підсистемі функції організаційно-економічного механізму задоволення суспільних потреб і розвитку екологічної потреби до рівня основної.

Взаємозв'язок між екологічними потребами і екологічними обмеженнями досліджується також І. Потравним [10]. Він стверджує, що економіка і екологія знаходяться в нерозривній єдності і взаємозв'язку.

М. Я. Лемешевим [9, с. 17] сформований основний принцип збалансованого природокористування. Згідно з цим принципом регулювання і розвиток експортно-імпортних операцій певного регіону може здійснюватися відповідно до його екологічної стійкості щодо антропогенного впливу. Цей принцип визначає верхню межу антропогенного впливу на навколишнє середовище регіону. Він реалізується за допомогою лімітації експортно-імпортних операцій і оптимізації взаємодії виробництва, споживання і довкілля у рамках єдиної еколого-економічної системи. Тобто вилучення в процесі експортно-імпортних операцій місцевих природних ресурсів не повинно перевищувати швидкості їх відновлення, а надходження відходів виробництва і споживання в навколишнє середовище – швидкості їх асиміляції. Якщо асиміляційний потенціал регіону забезпечує нейтралізацію забруднень до прояву їх шкідливої дії на реципієнтів, стан єдиної еколого-економічної системи може характеризуватися як стійкий.

Питання екологічної збалансованості економічного розвитку є об'єктом дослідження різних авторів впродовж тривалого періоду часу [5; 6; 8; 14]. У них сформульовано концептуальні положення збалансованого розвитку еколого-економічних систем від глобального до регіонального рівнів.

Державне регулювання міжнародних економічних відносин з урахуванням екологічного фактору може здійснюватися за допомогою певної сукупності конкретних методів, форм та інструментів. Усі методи державного регулювання міжнародних економічних відносин можна розбити на наступні групи: адміністративні і правові методи, прямі і непрямі економічні методи та соціально-психологічні методи.

Механізм державного регулювання міжнародних економічних відносин України з урахуванням екологічного фактору можна представити як сукупність програмно-координаційних, фінансово-економічних, організаційно-економічних і правових форм, методів, принципів, інструментів та важелів, які застосовуються в практиці міжнародних економічних відносин України. Основними його задачами є: 1) економічна оцінка наслідків „експорту-імпорту” неекологічної продукції, технологій та послуг і розробка відповідних інструментів регулювання; 2) врахування екологічних факторів та обмежень в теорії та практиці міжнародної торгівлі, вивчення впливу національної еколого-економічної політики на конкурентоздатність вітчизняної продукції, послуг та економічної системи в цілому; 3) теоретичне обґрунтування та розробка відповідної міжнародної еколого-економічної політики з урахуванням вимог сталого розвитку.

Для забезпечення екологічної безпеки країни необхідно провести екологізацію експортно-імпортних операцій, забезпечити зменшення антропогенного навантаження та підтримку екологічної рівноваги в регіоні. Це надає можливість обґрунтувати необхідність формування організаційно-економічного механізму екологізації експортно-імпортних операцій та проаналізувати підходи щодо її здійснення. Об'єктом екологізації експортно-імпортних операцій є фактори впливу на процеси вилучення та споживання природних ресурсів, утворення відходів виробництва та споживання і надходження їх у навколишнє середовище. Доцільна наступна пріоритетність в екологізації експортно-імпортних операцій і вирішенні екологічних проблем: 1) структурна перебудова існуючої економічної системи; 2) зміна експортно-імпортної політики; 3) розвиток маловідходних і ресурсозберігаючих технологій, виробництва та споживання товарів і послуг; 4) прямі заходи щодо охорони навколишнього середовища.

Формування системи екологічно збалансованого розвитку експортно-імпортних операцій припускає перехід на принципово нову систему управління розвитком експортно-імпортних операцій, розроблення додаткових економічних інструментів, спрямованих на підтримку такої збалансованості. Реалізація концепції збалансованого еколого-економічного розвитку експортно-імпортних операцій вимагає перетворення виробничо-господарських систем в нову якість, при якій територіальна економічна підсистема забезпечувала б мінімально можливе споживання природних ресурсів і забруднення довкілля в еколого-економічній системі регіону за допомогою правового регулювання, еколого-орієнтованої зовнішньоекономічної політики та системи ринкових інструментів (податки, кредити, субсидії тощо).

Механізм державного регулювання міжнародних економічних відносин України повинен базуватися на наступних принципах: 1) суверенітету України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; 2) свободи зовнішньоекономічного підприємництва; 3) юридичної рівності і неприпустимості дискримінації; 4) захисту всіх суб'єктів і об'єктів зовнішньоекономічної діяльності; 5) еквівалентності обміну.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурякин В. Регион как экосоциотехнополистическая система: от методологической модели к реальному воплощению / В. Бурякин // Экономика природопользования / Под ред Л. Хенса, Л. Мельника, Э. Буна. – К.: Наукова Думка, 1998. – 480 с.
2. Грищенко В. Ф. Передумови врахування екологічного фактора в регулюванні міжнародних економічних відносин / В. Ф. Грищенко // Механізм регулювання економіки. – 2006. – №4. – С. 170–177.
3. Грищенко І. В. Оптимізації обсягів зовнішньої торгівлі в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону [Текст] / І. В. Грищенко // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 24-26 квітня 2013 р. / За заг. ред. О.В. Прокопенко. — Суми : СумДУ, 2013. — Т.1. — С. 66.
4. Грищенко І. В. Сталій розвиток та еколого-економічна безпека [Текст] / І. В. Грищенко // Теорія та практика розвитку інноваційної економіки: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 29-30 вересня 2011 р.).—Одеса: у 2-х частинах, ГО «Центр економічних досліджень та розвитку», 2011.—ЧІ—с. 140.
5. Гурман В.И. Системные исследования взаимодействия природы и хозяйства региона / В.И. Гурман. – Иркутск: Изд-во Иркутского университета, 1986. – 167с.
6. Израэль Ю.А. Экология и контроль состояния природной среды / Ю.А. Израэль. – М.: Гидрометеиздат, 1981. – 560 с.
7. Касьянов П.В. Переход к устойчивому развитию: эколого-экономические предпосылки / П.В. Касьянов. – М.: Изд-во НУМЦ Госкомэкологии России, 1998. – 192 с.
8. Коммонер Б. Замыкающийся круг / Б. Коммонер. – Л.: Гидрометеиздат, 1974. – 272 с.
9. Лемешев М.Я. Эколого-экономическая модель природопользования / М.Я. Лемешев // Всесторонний анализ окружающей природной среды. – Л.: Гидрометеиздат, 1976. – 276 с.
10. Лукьянчиков Н.Н. Экономика и организация природопользования: [Учебник для вузов] / Н.Н. Лукьянчиков, И.М. Потравный. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 454 с.
11. Мелешкин М.Т. Экономика и окружающая среда: взаимодействие и управление / М. Мелешкин, А. Зайцев, Х. Маржилов – М.: Экономика, 1979. – 207 с.
12. Моисеев Н.Н. Наука глобальные модели и перспективы человечества / Н.Н. Моисеев // Горизонты человеческого знания. – М.: Наука, 1986. – С. 179–200.
13. Одум Ю. Экология [том 1-2] / Ю. Одум. – М.: Мир, 1986. – 740 с.
14. Олдак П.Т. Равновесное природопользование: взгляд экономиста / П.Т. Олдак. – Новосибирск: Наука. 1983. – 128 с.
15. Ушаков Е.П. Социально-экономическое развитие и природоохранная деятельность / Е.П. Ушаков. – М.: Наука, 1983. – 208 с.
16. Шевчук В.Я. Экономика и экология: трудный путь к компромиссу / В.Я. Шевчук // Наш край. – Донецк. – 1995. – №4. – С.3.
17. Экономико-математический словарь [авт.-сост. Лопатчиков Л.И.]. – М.: Наука, 1987. – 509 с.